

УДК 930 (477) (043)

Ю. М. Лазуренко

**ГЕНЕЗА ПРОДУКТИВНИХ СИЛ В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ
ДОКОЛГОСПНОГО ПЕРІОДУ: ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ**

Проаналізовано джерельну базу проблеми розвитку продуктивних сил сільського господарства України доби нової економічної політики (1921–1929 рр.). У статті, зважаючи на різноманітність історичних джерел, а також спираючись на запропоновану в сучасній вітчизняній науці класифікаційну схему, було виокремлено такі групи джерел: документальні, оповідні та історіографічні.

Ключові слова: видання, влада, збірник, історіографія, кооперація, нова економічна політика, преса, сільське господарство.

Постановка проблеми. Подальший розвиток України як сучасної, соціально-орієнтованої європейської держави потребує модернізації аграрного сектору економіки. Його успішне реформування неможливе без урахування попереднього історичного досвіду. Більшість як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників сходяться на тому, що виробничо-економічний, а отже, і соціальний розвиток українського села 1920-х рр. мав прогресивний характер, а період нової економічної політики мав багато спільних рис із сучасною економічною моделлю. У зв'язку з цим спеціальний аналіз вітчизняного історичного досвіду функціонування сільського господарства України в доколгоспний період є цілком доцільним, тим більше, що увага українського суспільства щодо подальших шляхів налагодження ефективного функціонування аграрного сектору народного господарства залишається гранично високою.

Історіографічне узагальнення, зумовлене значним нагромадженням історичних знань про розвиток продуктивних сил українського села в роки непу, здатне покращити якість подальших аграрних студій. Особливий науковий інтерес визначається необхідністю виокремлення різних концептуальних підходів, що сприятимуть акумулюванню і подальшому розвитку історичних знань із різних аспектів розвитку продуктивних сил в українському селі в роки непу.

Аналіз останніх досліджень. До окремих аспектів піднятої нами в історіографічному ракурсі проблеми побіжно зверталися такі сучасні українські вчені-аграрники, як В. Калініченко, С. Корновенко, В. Лазуренко, А. Морозов, В. Марочко, І. Кивгила, Ю. Тренкін, І. Волошин [1].

Мета статті – проаналізувати джерельну базу проблеми розвитку продуктивних сил сільського господарства України доби нової економічної політики (1921–1929 рр.).

Виклад основного матеріалу. При розкритті розвитку продуктивних сил сільського господарства України в добу непу в історіографії було використано матеріали державних органів про стан розвитку сільського господарства республіки, спогади та творчий доробок сучасників, періодичні видання 1920-х рр.

Серед різноманітних джерел особливе місце займають твори В. Леніна, опубліковані в Повному зібранні творів, твори інших партійних та державних діячів, рішення Комуністичної партії, стенограми з'їздів, конференцій ЦК КП(б)У, ЦК РКП(б) та ЦК ВКП(б), в яких містяться важливі матеріали про політику держави в аграрному секторі економіки. У них розміщені також дані про форми селянського господарювання, кількісні показники збору урожаїв, товарність різних категорій селянських господарств. У стенографічних звітах зафіксовані рішення, які визначали напрями та конкретні організаційні форми розвитку селянських господарств. Важливу частину опрацьованих документів становлять матеріали Всеукраїнських з'їздів рад, нарад з питань розвитку сільського господарства, декрети та законодавчі акти уряду УСРР, які були прийняті для вирішення проблем розвитку сільського господарства.

До джерельної бази досліджуваної теми належать стенографічні звіти VIII, IX, X, XI Всеукраїнських з'їздів рад, звіти Всеукраїнського центрального виконавчого комітету, протоколи засідань Раднаркому УСРР, а також протоколи Наркомзему УСРР, Держплану УСРР і Економічної ради [2].

Постанови резолюцій, рішень з'їздів і конференцій ЦК КП(б)У і ЦК КПРС містяться також у збірниках документів [3]. Постанови вищих органів радянської влади регулювали економічне життя всієї країни, тому в зазначених документах викладені матеріали, які стосуються соціально-економічних зрушень, та дані про стан розвитку сільського господарства в цілому. Дискусії на з'їздах безпосередньо віддзеркалювали загальну атмосферу ходу реформ та реальний стан розвитку продуктивних сил.

Аналіз зазначених джерелознавчих матеріалів показав поступове зростання рівня розвитку сільського господарства протягом 1920-х рр. і паралельно з цим зростаюче втручання радянських партійних та державних органів у господарське життя.

Вибіркові переписи селянських господарств та звітні статистичні матеріали про результати обстежень сільського господарства також є важливою групою джерел. У цих документах міститься інформація про стан землевпорядкування, забезпечення реманентом, сільгоспмашинами та робочою худобою селянських господарств [4]. Ця інформація міститься і у статистичних збірниках про стан розвитку кооперації в Україні [5].

Іншим історіографічним джерелом вивчення сільськогосподарського виробництва доби непу є матеріали календарів-довідників і статистичних збірників [6]. Цінний матеріал, зокрема про сільськогосподарську кооперацію, зосереджений у звітах урядів УСРР і СРСР [7].

Аналіз розвитку продуктивних сил сільського господарства міститься в статтях періодичної преси. Цей вид джерела фактологічно наповнений

епізодами реального господарювання хліборобів, часто навіть без кон'юнктурних висновків та політичних стереотипів. На належну увагу заслуговують дискусії вчених-аграрників, державних, партійних та господарських функціонерів, які друкувалися на шпальтах журналів «Радянський селянин», «Коопероване село», «Известия ЦК КП(б)У», «Сільський господар», «Більшовик України», «Бюллетень Наркомзема УССР», «Колективіст України», «Землеустрійник України», «Народное хозяйство Украины», «На аграрном фронте», «На фронте коллективизации». Серед газет – «Продовольственная газета», «Комуніст», «Вісті ВУЦВК», «Радянське село».

Недоліком періодичних видань 1920-х рр. є те, що статті, які в них друкувалися, підлягали попередній цензурі на лояльність до радянської влади. Якщо в статті давалися критичні оцінки, то вона під грифом «таємно» направлялася в ЦК КП(б)У. Проте недоліком періодичної преси 1920-х рр. є те, що вона не охоплює цілком увесь період непу, має дуже звужену джерельну базу і територію охоплення.

Важливими джерелами для вивчення кооперації в контексті розвитку продуктивних сил на селі є звіти і матеріали республіканського центру сільськогосподарської кооперації Сільського господаря, фахових центрів [8]. Зазначені документи розкривають роботу сільськогосподарської кооперації як самодіяльної системи, вплив якої на сільське господарство та населення постійно зростає.

Невід'ємним джерелом вивчення продуктивності селянських господарств доби непу є матеріали щорічників з серії «Україна». В них розміщено статистичні дані, які показують пересічну врожайність, валові збори зернових та технічних культур по Україні [9].

Важливою джерельною базою є археографічні збірники, які почали видаватися з кінця 1950-х рр. та містили відомості про стан перетворень у сільському господарстві в контексті соціалістичного будівництва [10].

Найбільш повний та інформативний збірник статистико-економічних відомостей про сільське господарство УСРР був підготовлений ЦСУ республіки. У ньому розміщено численні матеріали сільськогосподарських обстежень, показники продуктивності індивідуальних селянських господарств, а також кількісні показники забезпеченості останніх тракторами, необхідним реманентом, іншими агротехнічними засобами. У збірнику подано інформацію про сільськогосподарську кооперацію, чисельність кооперативів, розміщено описи сільськогосподарських установ. Окремо показано розподіл земель між різними категоріями селянства [11].

Іншу групу джерел становлять документальні збірники з історії соціалістичних перетворень та історії колективізації на селі [12]. Важливо, що в них міститься багато матеріалів як центральних, так і місцевих архівів [13]. Ці роботи несли на собі відбиток тоталітарної системи, тому опубліковані архівні матеріали обрані таким чином, щоб показати переваги колгоспного будівництва і необхідність його здійснення.

До джерел також належать опубліковані документальні архівні збірники, які супроводжуються аналітичними статтями фахових істориків. Підготовка цих видань стала можливою з розпадом СРСР. Найбільший інтерес становлять соціально-економічні аспекти зазначених видань. Так, першим російським виданням із серії «Соціальна історія Росії» була книга «Голос народу. Листи і відгуки рядових радянських громадян про події 1918 – 1932 рр.» [14]. В її основу покладені раніше не публіковані листи в газети, партійні і державні установи, відгуки на політику радянської влади, зведення політичних органів про настрої в суспільстві. Книга поділена на вісім розділів. Перші два присвячені революційним потрясінням, громадянській війні і періоду воєнного комунізму, всі наступні містять інформацію про добу непу та період суцільної колективізації. В основу монографії покладені листи селян в «Селянську газету» [14, с. 205–206].

Науковий інтерес становлять також видання біографічного характеру про відомих партійних діячів доби непу [15].

До джерельної бази відносяться і збірники документів і матеріалів про голод 1921–1923 і 1932–1933 рр., де побіжно або навіть досить детально описується загальна соціально-економічна ситуація в українському селі, в тому числі ступінь розвитку продуктивних сил [16].

На початку 2000-х рр. побачило світ п'ятитомне видання «Как ломали НЭП. Стенограммы пленумов ЦК ВКП(б) 1928 – 1929 гг.» у співавторстві В. Данілова та О. Хлевнюка [17]. В цьому виданні на основі джерел показано, яким чином група Й. Сталіна, ігноруючи реальний стан економіки та її перспективи на майбутнє, вплинула на зміну партійної лінії в контексті корінних трансформацій у сільському господарстві. Так, у першому томі розміщені матеріали квітневого пленуму ЦК і ЦК ВКП(б) 1928 р. Саме на цьому пленумі і була остаточно затверджена політична перемога Й. Сталіна. Другий і третій томи містять стенограми відповідно липневого і листопадового пленумів ЦК ВКП(б) 1928 р., коли основи непу уже були зруйновані і категорична позиція М. Бухаріна щодо необхідності продовження нової економічної політики і подальшої лібералізації вже фактично втратила сенс. У четвертому і п'ятому томах розміщені стенограми квітневого і липневого пленумів ЦК ВКП(б) 1929 р. В них чітко простежуються погляди різних партійних діячів на перспективи непу, загальна політико-економічна ситуація в державі, ступінь розвитку продуктивних сил, дискусії щодо наявності достатньої індустріальної бази для колективізації.

Важливими для розуміння причин згортання непу як політики, яка не відповідала інтересам надіндустріалізації, є колективні видання документів і матеріалів, які стосуються колективізації, та документи державних органів ВЧК–ОГПУ–НКВС стосовно ситуації на селі в роки непу [18].

Різні джерела, проте, доповнюють загальну картину подій 1920-х рр., а їх належний критичний аналіз дозволяє побачити справжній рівень розвитку продуктивних сил в українському селі в роки непу.

Висновок. Зважаючи на різноманітність історичних джерел, а також спираючись на запропоновану в сучасній вітчизняній науці класифікаційну схему, було виокремлено такі групи джерел: документальні, оповідні та історіографічні.

До першої групи джерел належать твори партійних та державних діячів, особливе місце з-поміж яких належить роботам В. Леніна; рішення Комуністичної партії; стенографічні звіти VIII, IX, X, XI Всеукраїнських з'їздів рад; звіти Всеукраїнського центрального виконавчого комітету; протоколи засідань Раднаркому УСРР; протоколи Наркомзему УСРР, Держплану УСРР і Економічної ради; стенограми з'їздів; постанови і резолюції; рішення конференцій ЦК КП(б)У, ЦК РКП(б) та ЦК ВКП(б); переписи селянських господарств та звітні статистичні матеріали про результати обстежень сільського господарства, звіти і матеріали республіканського центру сільськогосподарської кооперації Сільського господаря. В зазначених документах викладено матеріали, які стосуються соціально-економічних зрушень і дані про стан розвитку сільського господарства загалом.

Окремо варто виокремити опубліковані документальні архівні збірники, підготовка яких стала можливою з розпадом СРСР. Найбільший інтерес становлять соціально-економічні аспекти зазначених видань. Так, в основу збірника «Голос народу. Листи і відгуки рядових радянських громадян про події 1918 – 1932 рр.» покладено раніше не опубліковані листи в газети, партійно-державні установи, відгуки на радянську політику, зведення політичних органів про настрої в суспільстві. До джерельної бази належать збірники документів і матеріалів про голод 1921–1923 і голодомор 1932–1933 рр. Важливими для розуміння причин згортання непу як політики, яка не відповідала інтересам надіндустріалізації, є колективні видання документів і матеріалів, що стосуються колективізації, та документи ВЧК-ОГПУ-НКВС стосовно ситуації на селі в роки непу.

Таким чином, наявна історіографія та джерельна база цілком достатні для вирішення поставленої проблематики і дозволяють повною мірою розкрити суть поставлених завдань.

Список використаних джерел

1. Калініченко В. В. Селянське господарство України в період непу : історико-економічне дослідження / В. В. Калініченко. – Х. : Основа, 1997. – 400 с. ; Корновенко С. В. Село. Хліб. Гроші: податкова політика радянської влади в українському селі у період НЕПу / С. В. Корновенко, В. М. Лазуренко. – Черкаси : Ваш Дім, 2004. – 188 с. ; Морозов А. Г. Село і гроші: українська кредитна кооперація в добу непу / А. Г. Морозов. – Черкаси : НДІТЕХІМ, 1993. – 275 с. ; Марочко В. І. Українська селянська кооперація: історико-теоретичний аспект (1861–1929 рр.) / В. І. Марочко. – К. : М.Р. Kots Publishing, 1995. – 224 с. ; Кивгила І. Г. Внесок економістів-аграрників у розбудову сільського

- господарства УСРР (1921–1929 рр.): історіографія : автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни / І. Г. Кивгила ; ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди». – Переяслав-Хмельницький, 2017. – 20 с. ; Тренкін Ю. В. Фінансова діяльність сільськогосподарської кооперації Української СРР в умовах соціально-економічних трансформацій (1921–1929 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 – історія України / Ю. В. Тренкін ; ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди». – Переяслав-Хмельницький, 2017. – 22 с. ; Волошин І. В. Українська сільськогосподарська кооперація «Добробут»: створення та виробничо-торговельна діяльність (1924–1929 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 – історія України / І. В. Волошин ; ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди». – Переяслав-Хмельницький, 2017. – 21 с.
2. Народне господарство України в 1921–1922 рр. – Х. : ЦСУ, 1923. – 497 с. ; Расслоение села и задачи партии : материалы Всеукр. совещания по работе на селе (15–17 апр. 1924 г.) ЦК КП(б)У. – Х., 1924. – 62 с. ; Збір законів і розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1921 р. – Х. : Вторая сов. типогр., Гончар. бульв. № 6/2, 1921. – 703 с. ; Збірник постанов та розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1922–1923 рр. – Х. : Літо-друкарня «Книгоспілки», Нетеченська набер., 14, 1922. – 1147 с. ; Сельское хозяйство Украины : Наркомзем УССР. – Х. : Изд-во отд. НКЗ, 1923. – 232 с. ; Звіт робітничо-селянського уряду України за 1923/1924 рік : до IX Всеукр. з'їзду Рад. – Х. : Вид-во. ВУЦВК і РНК УСРР, 1925. – XIV, 304, IV с. ; Расслоение села и задачи партии : материалы Всеукр. совещания по работе на селе (15–17 апр. 1924 г.) ЦК КП(б)У. – Х., 1924. – 62 с. ; Збірник партійних та урядових постанов про сільськогосподарську кооперацію (серп. 1926 – січ. 1927 року) // Сільський господар. – Х., 1927. – 116 с. ; Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України : 4-е вид. (офіційне) Народного комісаріату юстиції. – Х. : Друкарня УВО ім. М. Фрунзе, 1924. – 1052 с. ; Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1925 рік. – Х. : Друкарня ПУ УВО ім. М. Фрунзе, 1925. – 1785 с. ; Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1926 рік. – Х. : Укрголовліт Урядова друкарня ім. М. Фрунзе, 1926. – 818 с. ; Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1927 рік. – Х. : Укрголовліт друкарня ВУЦВКу «Червоний друк», 1927. – 820 с. ; Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1928 рік. – Х. : Укрголовліт друкарня ВУЦВКу «Червоний друк», 1928. – 183 с. ; Збірник законів та розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1929 рік. – Х. : Укрголовліт Третя друкарня ім. т. Фрунзе Держтресту «Харполіграф», 1929. – 1172 с.
 3. Коммунистическая партия Украины в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК : в 2 т. – Т. 1. – 1918–1941. – К. : Политиздат Украины, 1976. – 1062 с. ; Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам (1917–1967 гг.) : сб. документов в 5 т. – Т. 1. – 1917–1928 гг. / сост. К. У. Черненко, М. С. Смиртюков. – М. : Политиздат, 1967. – 783 с. ; Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам (1917–1967) : сб. документов в 5 т. – Т. 2. – 1929–1940 гг. / сост. К. У. Черненко,

- М. С. Смиртюков. – М. : Изд-во полит. лит-ры, 1967. – 798 с. ; Комуністична партія Радянського Союзу в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК : в 14 т. / пер. з рос. – Т. 2. – 1917–1924. – 8-е вид., доп. – К. : Вид-во політ. літ. України, 1979. – 522 с. ; Комуністична партія Радянського Союзу в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК : в 14 т. / пер. з рос. – Т. 3. – 1924–1927. – 8-е вид., доп. – К. : Вид-во політ. літ. України, 1979. – 529 с. ; Комуністична партія Радянського Союзу в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК : в 14 т. / пер. з рос. – Т. 4. – 1927–1931. – 8-е вид., доп. – К. : Вид-во політ. літ. України, 1980. – 557 с.
4. Матеріали весняного вибіркового перепису 1929 року. – Полтава, 1930. – 88 с. ; Сельское хозяйство Украины : Наркомзем УССР. – Х. : Изд-во отд. НКЗ, 1923. – 232 с. ; Статистика Украины. Сер. 2. Сельскохозяйственная статистика. – № 20. Итоги весеннего обследования сельского хозяйства Украины в 1922 г. : выборочный подворный опрос. – Х., 1923. – 59 с. ; Статистика Украины. Сер. 2. Сельскохозяйственная статистика. – Вып. 4. № 37. Итоги осеннего обследования сельского хозяйства Украины в 1922 г. : выборочный подворный опрос. – Х., 1923. – 112 с. ; Народне господарство України в 1921–1922 рр. – Х. : ЦСУ, 1923. – 497 с. ; Сельское хозяйство СССР, 1925–1928 : сб. стат. сведений к XVI Всесоюз. партконф. – М. : Стат. изд-во ЦСУ СССР, 1929. – 502 с. ; Статистический справочник СССР за 1928 г. – М. : Стат. изд-во ЦСУ СССР, 1929. – 958 с.
 5. Кооперація на Україні в 1925–26 році // Статистика України. – Х. : ЦСУ, 1929. – XXVI. – 178 с. ; Кооперація на Україні в 1926–1927 році // Статистика України. – Х. : ЦСУ, 1929. – XXXII. – 126 с. ; Колхозы СССР : стат. справочник. – М. : Книгосоюз, 1929. – 79 с.
 6. Государственная статистика УССР: ее достижения и перспективы. 1921–1925 гг. – Х. : ЦСУ УССР, 1925. – 187 с. ; Календар-довідник і записна книжка на 1925 рік. – Х. : Друкарня акц. т-ва Госпромкомбінату. – 1925 р. – 208 с. ; Календар-довідник на 1926 рік. ЦСУ УССР. – Х., 1926. – 67 с. ; Україна в цифрах. 1927 / за ред. Н. А. Авдієнка. – Х. : ЦСУ, 1927. – 132 с. ; Сдвиги в сельском хозяйстве СССР между XV и XVI партийными съездами : стат. сведения по сельскому хозяйству СССР за 1927–1930 гг. – М.-Л. : Соцэргиз, 1932. – 216 с. ; Україна. Статистичний щорічник. 1929 рік / Центр. стат. управа УССР. – Х. : Вид-во ЦСУ УССР, 1929. – 399 с. ; Народное хозяйство СССР за 1923–24 год (IV статистико-экономический ежегодник). – М. : Экон. жизнь, 1924. – 837 с. ; Сельское хозяйство России в XX веке. Часть первая. Население, землевладение, сельское хозяйство, внешняя торговля / под общ. ред. проф. Н. Д. Кондратьева. – М. : Изд-во Наркомзема «Новая деревня», 1923. – 340 с.
 7. Отчет о деятельности рабоче-крестьянского правительства Украинской Социалистической Советской Республики за период с 1 октября 1922 г. по 1 октября 1923 г. – Х. : Издание управления делами совета народных комиссаров УССР, 1924. – 105 с. ; Короткий огляд діяльності робітничо-селянського уряду України за 1925/26 рік. – Х. : Видання управління справами РНК УССР, 1926. – 48 с. ; СССР. Год работы правительства : (материалы к отчету за 1924–25 бюджетный год) / под общ. ред. Н. П. Горбунова, А. В. Стоклицкого. – М. : Бюро печати и информации СНК и СТО СССР, 1926. – 876 с. ; СССР. Год

- работы правительства : материалы к отчету за 1925–26 бюджетный год / под общ. ред. Н. П. Горбунова, А. В. Стоклицкого, С. М. Бронского. 2-й год изд. – М. : Информ. бюро СНК СССР и СТО, 1927. – 652 с. ; СССР. Год работы правительства: материалы к отчету за 1926–27 бюджетный год / под общ. ред. Н. П. Горбунова, А. В. Стоклицкого, С. М. Бронского. 3-й год изд. – М. : Отд. печати и информации СНК СССР и СТО, 1928. – 640 с. ; СССР. Год работы правительства: материалы к отчету за 1927/28 г. / под общ. ред. Н. П. Горбунова, А. В. Стоклицкого, С. М. Бронского. 4-й год изд. – М. : Отд. печати и информации СНК СССР и СТО, 1929. – 510 с. ; Короткий огляд діяльності робітничо-селянського уряду України за 1925/26 рік. – Х. : Видання управління справами РНК УСРР, 1926. – 48 с.
8. Сільський господар. Відчит за 1926–27 операційний рік (1 жовт. 1926 р. – 1 жовт. 1927 р.). Частина Друга. – Х. : Сільський господар, 1928. – 68 с. ; Сільський господар. Відчит за 1926–27 операційний рік (1 жовт. 1926 р. – 1 жовт. 1927 р.). Частина Перша. – Х. : Сільський господар, 1928. – 39 с. ; Річний звіт системи бурякової кооперації за 1928 рік. – Х. : Укрбуряксоюз, 1929. – 89 с.
 9. Україна. Статистичний щорічник. 1925 рік. – Х. : Вид-во ЦСУ УСРР, 1925. – 516 с. ; Україна. Статистичний щорічник. 1926 рік. – Х. : Вид-во ЦСУ УСРР, 1926. – 403 с. ; Україна. Статистичний щорічник. 1928 рік. – Х., 1928. – 387 с. ; Україна. Статистичний щорічник. 1929 рік / Центр. стат. управа УСРР – Х. : Вид-во ЦСУ УСРР, 1929. – 399 с.
 10. З історії соціалістичної перебудови сільського господарства на Херсонщині (1918–1941 рр.) : зб. документів і матеріалів. Вип. 1. 1918–1925 рр. / Держархів Херсон. обл.; Херсон. держ. пед. ін-т ім. Н. К. Крупської; ред. кол. : П. М. Єлістратов (відп. ред.) та ін. – Херсон, 1957. – 591 с. ; Соціалістическое строительство на Винничине : документи и материалы, 1921–1941 / сост. : В. Ф. Воловик, С. Я. Виниковецкий, Ю. С. Жугин и др. ; редкол. : Г. Я. Буртяк (рук.) и др. – Одесса : Маяк, 1987. – 269 с. ; Соціалістическое строительство на Житомирщине. 1921–1941 : сб. документов и материалов / сост. : Г. И. Денисенко, В. В. Калинкина, П. М. Король, Н. И. Лавринович и др. – К. : Наук. думка, 1983. – 209 с. ; Соціалістическое строительство на Николаевщине. 1921–1941 : документи и материалы / сост. : И. А. Быченков, Л. С. Климова, Ш. С. Людковский, В. А. Мищенко ; ред. кол. : И. Т. Грицай (рук.). – Одесса : Маяк, 1984. – 231 с. ; Соціалістическое строительство на Сумщине. 1921 – июнь 1941 : сб. документов и материалов / Партийный архив Сумского обкома компартии Украины; Госархив Сумской обл. ; сост. : Е. В. Великород, Л. Г. Довжинец, И. А. Ильченко и др. – Х. : Прапор, 1983. – 247 с. ; Соціалістическое строительство на Черниговщине. 1921–1941 : сб. документов и материалов. – К. : Наук. думка, 1983. – 228 с.
 11. Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. – Х. : Вид-во ЦСУ УСРР, 1929. – Вип. 1. – 348 с.
 12. Кооперативно-колхозное строительство в СССР. 1917–1922 : документи и материалы. – М. : Наука, 1990. – 400 с. ; Кооперативно-колхозное строительство в СССР, 1923–1927 : документи и материалы / АН СССР. Ин-т истории СССР. Ин-т марксизма-ленинизма при ЦК КПСС ЦГА нар. хоз-ва СССР. – М. : Наука, 1991. – 428 с.

13. Історія колективізації сільського господарства Української РСР. 1917–1937 : зб. документів і матеріалів : у 3 т. – Т. 1 : Колгоспне будівництво на Україні, 1917–1927 рр. / АН УРСР. Ін-т історії ; Центр. держ. архів Жовтневої революції і соц. будівництва УРСР ; редкол. : І. Х. Ганжа та ін. – К. : Вид-во АН УРСР, 1962. – 851 с. ; Історія колективізації сільського господарства Української РСР. 1917–1937 : зб. документів і матеріалів : у 3 т. – Т. 2: Здійснення суцільної колективізації на Україні, 1927–1932 рр. / АН УРСР. Ін-т історії ; Центр. держ. архів Жовтневої революції і соц. будівництва УРСР ; ред. кол. : І. Х. Ганжа та ін. – К. : Вид-во АН УРСР, 1965. – 839 с.
14. Голос народа. Письма и отклики рядовых советских граждан о событиях 1918–1932 гг. / отв. ред. А. К. Соколов. – М. : РОССПЭН, 1998. – 328 с.
15. Волковинський В. М. Християн Раковський : політичний портрет / В. М. Волковинський, С. В. Кульчицький. – К. : Політвидав України, 1990. – 266 с. ; Горелов О. И. Цугцванг Михаила Томского. Штрихи к портрету : биография отдельного лица / О. И. Горелов. – М. : РОССПЭН, 2000. – 286 с.
16. Голод 1921–1923 років в Україні : зб. документів і матеріалів / упоряд. : О. М. Мовчан, А. П. Огінська, Л. В. Яковлева ; відп. ред. С. В. Кульчицький. – К. : Наук. думка, 1993. – 240 с. ; Колективізація і голод на Україні, 1929–1933 : зб. документів і матеріалів / АН України. Ін-т історії України та ін. ; упоряд. : Г. М. Михайличенко, Є. П. Шаталіна ; ред. кол. : С. В. Кульчицький (відп. ред.) та ін. – К. : Наук. думка, 1992. – 734 с. ; Колективізація і голод на Україні, 1929–1933 : зб. документів і матеріалів. – 2-е вид., стереотип. / АН України. Ін-т історії України та ін. ; редкол. : С. В. Кульчицький (відп. ред.) та ін. ; упоряд. : Г. М. Михайличенко, Є. П. Шаталіна. – К. : Наук. думка, 1993. – 733 с. ; Розкуркулення, колективізація, Голодомор на Дніпропетровщині (1929–1933 роки) : зб. документів. – Дніпропетровськ, 2008 – 498 с. ; Веселова О. М. Голодомори в Україні, 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947 : злочини проти народу / Веселова О. М., Марочко В. І., Мовчан О. М. – 2-е вид., доп. – Київ–Нью-Йорк : Вид-во М. П. Коць, 2000. – 174 с. ; Веселова О. М. Голодомори в Україні : 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947 : злочини проти народу / Веселова О. М., Марочко В. І., Мовчан О. М. ; НАН України. Ін-т історії України. – Дрогобич : Відродження, 2008. – 273 с. ; Голодомори в підрадянській Україні : праці членів Асоціації дослідників голодоморів в Україні / ред. О. Веселова. – К., Львів, Нью-Йорк : Вид-во М. П. Коць, 2003. – 724 с. ; Ні могили, ні хресного знаку : голодомори 1932–1933 і 1946–1947 років у Чорнухинському районі Полтавщини : документи і матеріали: свідчення / ред. О. М. Веселова ; упоряд. М. Булда. – Чорнухи ; К. : Ін-т історії України НАН України, 2004. – 480 с. ; Голодомори в Україні : Одеська область 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947. Дослідження, спогади, документи / ред. кол. тому : І. І. Ніточко, Л. Г. Білоусова, Г. В. Боряк і ін. ; Держ. комітет архівів України ; Одеська обл. держ. адміністрація ; Державний архів Одеської області. – Одеса, 2007. – 460 с. – (Праці Державного архіву Одеської області. – Т. XVIII) ; Кульчицький С. В. Голод 1932–1933 рр. в Україні як геноцид : мовою документів, очима свідків / С. В. Кульчицький ; НАН України. Ін-т історії України. – К. : Наш час, 2008. – 239 с. ; Документы свидетельствуют : из истории деревни накануне и в ходе коллективизации, 1927–1932 гг. / под ред. В. П. Данилова, Н. А. Иваницкого. – М. : Политиздат, 1989. – 526 с.

17. Как ломали НЭП. Стенограммы пленумов ЦК ВКП(б) 1928–1929 гг. : в 5 т. – Т. 1 : Объединенный пленум ЦК и ЦКК ВКП(б) 6–11 апреля 1928 г. / ред. кол. тома : В. П. Данилов, О. В. Хлевнюк (отв. ред.), Н. В. Муравьев, Н. А. Сидоров. – М. : МФД, 2000. – 495 с. ; Как ломали НЭП. Стенограммы пленумов ЦК ВКП(б) 1928–1929 гг. : в 5 т. – Т. 2 : Пленум ЦК ВКП(б) 4–12 июля 1928 г. / ред. кол. тома : В. П. Данилов, О. В. Хлевнюк, А. Ю. Ватлин (отв. ред.), Е. Е. Кириллова, Л. Н. Малащенко. – М. : МФД, 2000. – 719 с. ; Как ломали НЭП. Стенограммы пленумов ЦК ВКП(б) 1928–1929 гг. : в 5 т. – Т. 3 : Пленум ЦК ВКП(б) 16–24 ноября 1928 г. / ред. кол. тома : В. П. Данилов, О. В. Хлевнюк (отв. ред.), И. М. Закомолкина, В. С. Леванович. – М. : МФД, 2000. – 663 с. ; Как ломали НЭП. Стенограммы пленумов ЦК ВКП(б). 1928–1929 гг. : в 5 т. – Т. 4 : Объединенный пленум ЦК и ЦКК ВКП(б). 16–23 апреля 1929 г. / ред. кол. тома : В. П. Данилов, А. Ю. Ватлин, О. В. Хлевнюк (отв. ред.), Л. В. Кошелева, Л. А. Роговая. – М. : МФД, 2000. – 767 с. ; Как ломали НЭП. Стенограммы пленумов ЦК ВКП(б). 1928–1929 гг. : в 5 т. – Т. 5 : Пленум ЦК ВКП(б) 16–17 ноября 1929 г. / ред. кол. тома : В. П. Данилов, О. В. Хлевнюк (отв. ред.), М. С. Астахова, Г. В. Горская. – М. : МФД, 2000. – 703 с.
18. Советская деревня глазами ВЧК – ОГПУ – НКВД. Документы и материалы : в 4 т. – Т. 2 : 1923–1929 гг. / под ред. А. Береловича, В. Данилова. – М. : РОССПЭН, 2000. – 1168 с. ; Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. 1927–1939 гг. Документы и материалы : в 5 т. – Т. 1 : Май 1927 – ноябрь 1929 гг. / под ред. В. П. Данилова, Р. Манинг, Л. Виолы. – М. : РОССПЭН, 1999. – 880 с. ; Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. 1927–1939 гг. : в 5 т. – Т. 2 : ноябрь 1929 – декабрь 1930 гг. / под ред. В. П. Данилова, Р. Маннинг, Л. Виолы. – М. : РОССПЭН, 2000. – 927 с. ; Лубянка. Сталин и ВЧК – ГПУ – ОГПУ – НКВД. Архив Сталина. Документы высших органов партийной и государственной власти. Январь 1922 – декабрь 1936 гг. / под ред. акад. А. Н. Яковлева, сост. В. Н. Хаустов, В. П. Наумов, Н. С. Плотникова. – М. : МФД, 2003. – 912 с. ; «Совершенно секретно» : Лубянка – Сталину о положении в стране (1922–1934 гг.) / Рос. акад. наук. Ин-т рос. истории и др. – Т. 1, ч. 2 : 1922–1923 гг. / сост. : Н. М. Перемышленникова и др. ; ред. кол. : Ю. Л. Дьяков (отв. ред.) и др. – М. : Ин-т рос. истории РАН, 2001. – 1102 с. ; «Совершенно секретно» : Лубянка – Сталину о положении в стране (1922–1934 гг.) / Рос. акад. наук. Ин-т рос. истории и др. – Т. 2 : 1924 г. / сост. : Н. М. Перемышленникова и др. ; ред. кол. : И. М. Некрасова, Б. Н. Казанцев (отв. ред.) и др. – М. : Ин-т рос. истории РАН, 2001. – 510 с. ; «Совершенно секретно» : Лубянка – Сталину о положении в стране (1922–1934 гг.) / Рос. акад. наук. Ин-т рос. истории и др. – Т. 3 : 1925 г., ч. 1 / сост. : Л. П. Колодникова и др. ; ред. кол. : Г. Д. Алексеева (отв. ред.) и др. – М. : Ин-т рос. истории РАН, 2002. – 495 с. ; «Совершенно секретно» : Лубянка – Сталину о положении в стране (1922–1934 гг.) / Рос. акад. наук. Ин-т рос. истории и др. – Т. 3 : 1925 г., ч. 2 / сост. : Л. П. Колодникова и др. ; ред. кол. : Г. Д. Алексеева (отв. ред.) и др. – М. : Ин-т рос. истории РАН, 2002. – 966 с. ; «Совершенно секретно» : Лубянка – Сталину о положении в стране (1922–1934 гг.) / Рос. акад. наук. Ин-т рос. истории и др. – Т. 4 : 1926 г., ч. 1 / сост. : Н. М. Перемышленникова и др. ; ред. кол. : А. Д. Чернев (отв. ред.) и др. – М. : Ин-т рос. истории РАН, 2001. – 703 с. ;

«Совершенно секретно» : Лубянка – Сталину о положении в стране (1922–1934 гг.) / Рос. акад. наук. Ин-т рос. истории и др. – Т. 4 : 1926 г., ч. 2 / сост. : Н. М. Перемышленникова и др. ; ред. кол. : А. Д. Чернев (отв. ред.) и др. – М. : Ин-т рос. истории РАН, 2001. – 1190 с. ; «Совершенно секретно» : Лубянка – Сталину о положении в стране (1922–1934 гг.) / Рос. акад. наук. Ин-т рос. истории и др. – Т. 5 : 1927 г. / ред. кол. : В. С. Христофоров, А. Н. Сахаров, Т. Н. Севастьянов и др. – М. : Ин-т рос. истории РАН, 2003. – 738 с. ; «Совершенно секретно» : Лубянка – Сталину о положении в стране (1922–1934 гг.) / Рос. акад. наук. Ин-т рос. истории и др. – Т. 6 : 1928 г. / сост. : Н. Е. Быстрова и др. ; ред. кол. : А. Д. Чернев (отв. ред.) и др. – М. : Ин-т рос. истории РАН, 2002. – 794 с. ; «Совершенно секретно» : Лубянка – Сталину о положении в стране (1922–1934 гг.) / Рос. акад. наук. Ин-т рос. истории и др. – Т. 7 : 1929 г. / сост. : Ю. Л. Дьяков и др. – М. : Ин-т рос. истории РАН, 2004. – 767 с.

References

1. Kalinichenko V. V. Selianske gospodarstvo Ukrainy v period nepu: istoryko-ekonomichne doslidzhennia / V. V. Kalinichenko. – Kh. : Osnova, 1997. – 400 s. ; Kornovenko S. V. Selo. Khlib. Hroshi: Podatkova polityka radianskoi vlady v ukrainskomu seli u period NEPu / S. V. Kornovenko, V. M. Lazurenko. – Cherkasy : Vash Dim, 2004. – 188 s. ; Morozov A. H. Selo i hroshi: Ukrainska kredytna kooperatsiia v dobu nepu / A. H. Morozov. – Cherkasy : NDITEKHM, 1993. – 275 s. ; Marochko V. I. Ukrainska selianska kooperatsiia: istoryko-teoretychnyi aspekt (1861–1929 rr.) / V. I. Marochko. – K. : M. R. Kots Publishing, 1995. – 224 s. ; Kyvhyly I. H. Vnesok ekonomistiv-ahramnykiv u rozbudovu silskoho gospodarstva USSR (1921–1929 rr.): istoriohrafiiia : avtoref. dys. kand. ist. nauk, spets. 07.00.06 – istoriohrafiiia, dzhereloznavstvo ta spetsialni istorychni dystsypliny / I. H. Kyvhyly ; DVNZ «Pereiaslav-Khmelnyskyi derzh. ped. un-t im. Hryhoriia Skovorody». – Pereiaslav-Khmelnyskyi, 2017. – 20 s. ; Trenkin Yu. V. Finansova diialnist silskohospodarskoi kooperatsii Ukrainskoi SRR v umovakh sotsialno-ekonomichnykh transformatsii (1921–1929 rr.) : avtoref. dys. kand. ist. nauk, spets. 07.00.01 – istoriia Ukrainy / Yu. V. Trenkin ; DVNZ «Pereiaslav-Khmelnyskyi derzh. ped. un-t im. Hryhoriia Skovorody». – Pereiaslav-Khmelnyskyi, 2017. – 22 s. ; Voloshyn I. V. Ukrainska silskohospodarska kooperatsiia «Dobrobut»: stvorennia ta vyrobnycho-torhovelna diialnist (1924–1929 rr.) : avtoref. dys. kand. ist. nauk, spets. 07.00.01 – istoriia Ukrainy / I. V. Voloshyn ; DVNZ «Pereiaslav-Khmelnyskyi derzh. ped. un-t im. Hryhoriia Skovorody». – Pereiaslav-Khmelnyskyi, 2017. – 21 s.
2. Narodne gospodarstvo Ukrainy v 1921–1922 rr. – Kh. : TsSU, 1923. – 497 s. ; Rassloeniye sela i zadachi partiiy : vaterialy Vseukr. soveshchaniya po rabote na sele (15–17 apr. 1924 g.) TsK KP(b)U. – Kh., 1924. – 62 s. ; Zbir zakoniv i rozporiadzhen robitnycho-selianskoho uriadu Ukrainy za 1921 r. – Kh. : Vtoraia Sovetskaia tipogr., Gonchar. bulv. № 6/2, 1921. – 703 s. ; Zbirnyk postanov ta rozporiadzhen robitnycho-selianskoho uriadu Ukrainy za 1922–1923 rr. – Kh. : Lito-drukarnia «Knyhospilky», Netchenska naber., 14, 1922. – 1147 s. ; Selskoe khoziaistvo Ukrainy: Narkomzem USSR. – Kh. : Izd-vo otd. NKZ, 1923. – 232 s. ; Zvit robitnycho-selianskoho uriadu

- Ukrainy za 1923/1924 rik: do IX Vseukr. zizdu rad. – Kh. : Vyd-vo VUTsVK i RNK USRR, 1925. – XIV, 304, IV s. ; Rassloeniye sela i zadachi partiyi : materialy Vseukr. soveshchaniya po rabote na sele (15–17 apr. 1924 g.) TsK KP(b)U. – Kh., 1924. – 62 s. ; Zbirnyk partiinykh ta uriadovykh postanov pro silskohospodarsku kooperatsiiu (serp. 1926 – sich. 1927 roku) // Silskyi hospodar. – Kh., 1927 – 116 s. ; Zbirnyk uzakonen ta rozporiadzhen robitnycho-selianskoho uriadu Ukrainy : 4-e vyd. (ofitsiine) Narodnoho komisariatu yustytsii. – Kh. : Drukarnia UVO im. M. Frunze, 1924. – 1052 s. ; Zbirnyk uzakonen ta rozporiadzhen robitnycho-selianskoho uriadu Ukrainy za 1925 rik. – Kh. : Drukarnia PU UVO im. M. Frunze, 1925. – 1785 s. ; Zbirnyk uzakonen ta rozporiadzhen robitnycho-selianskoho uriadu Ukrainy za 1926 rik. – Kh. : Ukrholovlit Uriadova drukarnia im. t. Frunze, 1926. – 818 s. ; Zbirnyk uzakonen ta rozporiadzhen robitnycho-selianskoho uriadu Ukrainy za 1927 rik. – Kh. : Ukrholovlit drukarnia VUTsVKu «Chervonyi druk», 1927. – 820 s. ; Zbirnyk uzakonen ta rozporiadzhen robitnycho-selianskoho uriadu Ukrainy za 1928 rik. – Kh. : Ukrholovlit drukarnia VUTsVKu «Chervonyi druk», 1928. – 183 s. ; Zbirnyk zakoniv ta rozporiadzhen robitnycho-selianskoho uriadu Ukrainy za 1929 rik. – Kh. : Ukrholovlit Tretia drukarnia im. t. Frunze Derzhtrestu «Kharpolihraf», 1929. – 1172 s.
3. Kommunisticheskaya partiya Ukrainy v rezoliutsiyakh i resheniyakh sjezdov, konferentsiy i plenumov TsK : v 2 t. – T. 1. 1918–1941. – K. : Politizdat Ukrainy, 1976. – 1062 s. ; Resheniya partiyi i pravitelstva po khoziaistvennym voprosam (1917–1967 gg.) : sb. dokumentov v 5 t. – T. 1. – 1917–1928 gg. / sost. K. U. Chernenko, M. S. Smirtiukov – M. : Politizdat, 1967. – 783 s. ; Resheniya partiyi i pravitelstva po khoziaistvennym voprosam (1917–1967 gg.) : sb. dokumentov v 5 t. – T. 2 – 1929–1940 gg. / sost. K. U. Chernenko, M. S. Smirtiukov – M. : Izd-vo polit. lit., 1967. – 798 s. ; Komunistychna partiia Radianskoho Soiuzu v rezoliutsiiakh i rishenniakh zizdiv, konferentsii i plenumiv TsK : v 14 t. / per. z ros. – T. 2. – 1917–1924. – 8-e vyd., dop. – K. : Vyd-vo polit. lit. Ukrainy, 1979. – 522 s. ; Komunistychna partiia Radianskoho Soiuzu v rezoliutsiiakh i rishenniakh zizdiv, konferentsii i plenumiv TsK : v 14 t. / per. z ros. – T. 3. – 1924–1927. – 8-e vyd., dop. – K. : Vyd-vo polit. lit. Ukrainy, 1979. – 529 s. ; Komunistychna partiia Radianskoho Soiuzu v rezoliutsiiakh i rishenniakh zizdiv, konferentsii i plenumiv TsK : v 14 t. / per. z ros. – T. 4. – 1927–1931. – 8-e vyd., dop. – K. : Vyd-vo polit. lit. Ukrainy, 1980. – 557 s.
4. Materialy vesnianoho vybirkovoho perepysu 1929 roku. – Poltava, 1930. – 88 s. ; Selskoe khoziaistvo Ukrainy: Narkomzem USSR. – Kh. : Izd-vo otd. NKZ, 1923. – 232 s. ; Statistika Ukrainy. Ser. 2. Selskokhoziaistvennaya statistika. – № 20. Itogi vesennego obsledovaniya selskogo khoziaistva Ukrainy v 1922 g.: Vyborochnyi podvornyi opros. – Kh., 1923. – 59 s. ; Statistika Ukrainy. Ser. 2. Selskokhoziaistvennaia statistika. – Vyp. 4. № 37. Itogi osennego obsledovaniya selskogo khoziaistva Ukrainy v 1922 g.: Vyborochnyi podvornyi opros. – Kh., 1923. – 112 s. ; Narodne gospodarstvo Ukrainy v 1921–1922 rr. – Kh. : TsSU, 1923. – 497 s. ; Selskoe khoziaistvo SSSR, 1925–1928 : sb. stat. svedeniy k XVI Vsesoiuznoi partkonf. – M. : Stat. izd-vo TsSU SSSR, 1929. – 502 s. ; Statisticheskii spravochnik SSSR za 1928 g. – M. : Stat. izd-vo TsSU SSSR, 1929. – 958 s.

5. Kooperatsiia na Ukraini v 1925–26 rotsi // Statystyka Ukrainy. – Kh. : TsSU, 1929. – XXVI, 178 s. ; Kooperatsiia na Ukraini v 1926 – 1927 rotsi // Statystyka Ukrainy. – Kh. : TsSU, 1929. – XXXII, 126 s. ; Kolkhozy SSSR : stat. spravochnik. – M. : Knigosoiuz, 1929. – 79 s.
6. Gosudarstvennaya statistika USSR : yeye dostizheniya i perspektivy). 1921–1925 gg. – Kh. : TsSU USSR, 1925. – 187 s. ; Kalendar-dovidnyk i zapysna knyzhka na 1925 rik. – Kh. : Drukarnia akts. t-va Hospromkombinatu. – 1925 r. – 208 s. ; Kalendar-dovidnyk na 1926 rik. TsSU USRR. – Kh., 1926. – 67 s. ; Ukraina v tsyfrakh. 1927 / za red. N. A. Avdiienka. – Kh. : TsSU, 1927. – 132 s. ; Sdvihi v selskom khoziaistve SSSR mezhdru XV i XVI partijnymi sjezdami : stat. svedeniya po selskomu khoziaistvu SSSR za 1927 – 1930 gg. – M.-L. : Sotsekgiz, 1932. – 216 s. ; Ukraina. Statystychnyi shchorichnyk. 1929 rik / Tsentr. stat. uprava USRR. – Kh. : Vyd-vo TsSU USRR, 1929. – 399 s. ; Narodnoe khoziaistvo SSSR za 1923–24 god (IV statistiko-ekonomicheskiiy ezhegodnik). – M. : Ekon. zhyzn, 1924. – 837 s. ; Selskoe khoziaistvo Rossii v XX veke. Chast pervaia. Naseleniye, zemlevladieniye, selskoe khoziaistvo, vneshniaya torgovlya / pod obshch. red. prof. N. D. Kondrateva. – M. : izd-vo Narkomzema «Novaia derevnia», 1923. – 340 s.
7. Otchet o deyatelnosti raboche-krestianskogo pravitelstva Ukrainskoi Sotsialisticheskoi Sovetskoi Respubliki za period s 1 oktiabria 1922 g. po 1 oktiabria 1923 g. – Kh. : izdaniye upravleniya delami soveta narodnykh komissarov USSR, 1924. – 105 s. ; Korotkyi ohliad diialnosti robitnycho-selianskoho uriadu Ukrainy za 1925/26 rik. – Kh. : Vydannia upravlinnia spravamy RNK USRR, 1926. – 48 s. ; SSSR. God raboty pravitelstva : materialy k otchetu za 1924–25 biudzhetniy god / pod obshch. red. N. P. Gorbunova, A. V. Stoklitskogo. – M. : Biuro pechati i informatsiyi SNK i STO SSSR, 1926. – 876 s. ; SSSR. God raboty pravitelstva : materialy k otchetu za 1925–26 biudzhetniy god) / pod obshch. red. N. P. Gorbunova, A. V. Stoklitskogo, S. M. Bronskogo. 2-j god izd. – M. : Inform. biuro SNK SSSR i STO, 1927. – 652 s. ; SSSR. God raboty pravitelstva : materialy k otchetu za 1926–27 biudzhetniy god) / pod obshch. red. N. P. Gorbunova, A. V. Stoklitskogo, S. M. Bronskogo. 3-j god izd. – M. : Otd. pechati i informatsiyi SNK SSSR i STO, 1928. – 640 s. ; SSSR. God raboty pravitelstva : materialy k otchetu za 1927/28 g.) / pod obshch. red. N. P. Gorbunova, A. V. Stoklitskogo, S. M. Bronskogo. 4-j god izd. – M. : Otd. pechati i informatsiyi SNK SSSR i STO, 1929. – 510 s. ; Korotkyi ohliad diialnosti robitnycho-selianskoho uriadu Ukrainy za 1925/26 rik. – Kh. : Vydannia upravlinnia spravamy RNK USRR, 1926. – 48 s.
8. Silskyi hospodar. Vidchyt za 1926–27 operatsiinyi rik (1 zhovt. 1926 r. – 1 zhovt. 1927 r.). Chastyna Druha. – Kh. : Silskyi hospodar, 1928. – 68 s. ; Silskyi hospodar. Vidchyt za 1926–27 operatsiinyi rik (1 zhovt. 1926 r. – 1 zhovt. 1927 r.). Chastyna Persha. – Kh. : Silskyi hospodar, 1928. – 39 s. ; Richnyi zvit systemy buriakovoi kooperatsii za 1928 rik. – Kh. : Ukrburiaksoiuz, 1929. – 89 s.
9. Ukraina. Statystychnyi shchorichnyk. 1925 rik. – Kh. : Vyd-vo TsSU USRR, 1925. – 516 s. ; Ukraina. Statystychnyi shchorichnyk. 1926 rik. – Kh. : Vyd-vo TsSU USRR, 1926. – 403 s. ; Ukraina. Statystychnyi shchorichnyk. 1928 rik. – Kh., 1928. – 387 s. ; Ukraina. Statystychnyi shchorichnyk. 1929 rik / Tsentr. stat. uprava USRR – Kh. : Vyd-vo TsSU USRR, 1929. – 399 s.

10. Z istorii sotsialistychnoi perebudovy silskoho gospodarstva na Khersonshchyni (1918–1941 rr.) : zb. dokumentiv i materialiv. – Vyp. 1. 1918–1925 rr. / Derzharkhiv Kherson. obl.; Kherson. derzh. ped. in-t im. N. K. Krupskoi; redkol. : P. M. Yelistratov (vidp. red.) ta in. – Kherson, 1957. – 591 s. ; Sotsialisticheskoye stroitelstvo na Vinnichine : dokumenty i materialy, 1921–1941 / sost. : V. F. Volovik, S. Ia. Vinikovetskiy, Yu. S. Zhugin i dr. ; redkol. : G. Ia. Burtiak (ruk.) i dr. – Odessa : Maiak, 1987. – 269 s. ; Sotsialisticheskoye stroitelstvo na Zhytomirshchine. 1921–1941 : sb. dokumentov i materialov / sost. G. I. Denisenko, V. V. Kalinkina, P. M. Korol, N. Y. Lavrinovich i dr. – K. : Nauk. dumka, 1983. – 209 s. ; Sotsialisticheskoye stroitelstvo na Nikolaevshchine. 1921–1941 : dokumenty i materialy / sost. : I. A. Bychenkov, L. S. Klimova, Sh. S. Liudkovskiy, V. A. Mishchenko ; redkol. : I. T. Gritsai (ruk.). – Odessa : Maiak, 1984. – 231 s. ; Sotsialisticheskoye stroitelstvo na Sumshchine. 1921 – iyun 1941 : sb. dokumentov i materialov / Part. arkhiv Sumskogo obkoma kompartiyi Ukrainy ; Gosarkhiv Sumskoi obl. ; sost. : E. V. Velikorod, L. G. Dovzhinets, I. A. Ilchenko i dr. – Kh. : Prapor, 1983. – 247 s. ; Sotsialisticheskoe stroitelstvo na Chernigovshchine. 1921–1941 : sb. dokumentov i materialov. – K. : Nauk. dumka, 1983. – 228 s.
11. Zbirnyk statystychno-ekonomichnykh vedomosti pro silske gospodarstvo Ukrainy. – Kh. : Vyd-vo TsSU USRR, 1929. – Vyp. 1. – 348 s.
12. Kooperativno-kolkhoznoye stroitelstvo v SSSR. 1917–1922 : dokumenty i materialy. – M. : Nauka, 1990. – 400 s. ; Kooperativno-kolkhoznoye stroitelstvo v SSSR, 1923–1927 : dokumenty i materialy / AN SSSR. In-t istoriyi SSSR. In-t marksizmaleninizma pri TsK KPSS TsGA nar. khoz-va SSSR. – M. : Nauka, 1991. – 428 s.
13. Istoriia kolektyvizatsii silskoho gospodarstva Ukrainskoi RSR. 1917–1937 : zb. dokumentiv i materialiv : u 3 t. – T. 1 : Kolhospne budivnytstvo na Ukraini, 1917–1927 rr. / AN URSSR. In-t istorii ; Tsentr. derzh. arkhiv Zhovtnevoi revoliutsii i sots. budivnytstva URSSR ; redkol. : I. Kh. Hanzha ta in. – K. : Vyd-vo AN URSSR, 1962. – 851 s. ; Istoriia kolektyvizatsii silskoho gospodarstva Ukrainskoi RSR. 1917–1937 : zb. dokumentiv i materialiv : u 3 t. – T. 2 : Zdiisnennia sutsilnoi kolektyvizatsii na Ukraini, 1927–1932 rr. / AN URSSR. In-t istorii ; Tsentr. derzh. arkhiv Zhovtnevoi revoliutsii i sots. budivnytstva URSSR ; redkol. : I. Kh. Hanzha ta in. – K. : Vyd-vo AN URSSR, 1965. – 839 s.
14. Golos naroda. Pisma i otkliki riadovykh sovetskikh grazhdan o sobytiiakh 1918–1932 gg. / otv. red. A. K. Sokolov. – M. : ROSSPEN, 1998. – 328 s.
15. Volkovynskiy V. M. Khrystyian Rakovskiy: politychnyi portret / V. M. Volkovynskiy, S. V. Kulchytskyi. – K. : Polityvdav Ukrainy, 1990. – 266 s. ; Gorelov O. I. Tsugtsvang Mikhaila Tomskogo. Shtrikhi k portretu : biografiya otdelnogo litsa. – M. : ROSSPEN, 2000. – 286 s.
16. Holod 1921–1923 rokiv v Ukraini : zb. dokumentiv i materialiv / uporiad. : O. M. Movchan, A. P. Ohinska, L. V. Yakovlieva ; vidp. red. S. V. Kulchytskyi. – K. : Nauk. dumka, 1993. – 240 s. ; Kolektyvizatsiia i holod na Ukraini, 1929–1933 : zb. dokumentiv i materialiv / AN Ukrainy. In-t istorii Ukrainy ta in. ; uporiad. : H. M. Mykhailychenko, Ye. P. Shatalina ; redkol. : S. V. Kulchytskyi (vidp. red.) ta in. – K. : Nauk. dumka, 1992. – 734 s. ; Kolektyvizatsiia i holod na Ukraini, 1929–1933 : zb. dokumentiv i materialiv. – 2-e vyd., stereotyp. / AN Ukrainy. In-t istorii Ukrainy ta in. ; redkol. : S. V. Kulchytskyi (vidp. red.) ta in. ; uporiad. : H. M. Mykhailychenko,

- Ye. P. Shatalina. – K. : Nauk. dumka, 1993. – 733 s. ; Rozkurkulennia, kolektyvizatsiia, Holodomor na Dnipropetrovshchyni (1929–1933 roky) : zb. dokumentiv. – Dnipropetrovsk, 2008 – 498 s. ; Veselova O. M. Holodomory v Ukraini, 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947 : zlochyny proty narodu / Veselova O. M., Marochko V. I., Movchan O. M. – 2-e vyd., dop. – Kyiv-New York : Vyd-vo M. P. Kots, 2000. – 174 s. ; Veselova O. M. Holodomory v Ukraini: 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947 : zlochyny proty narodu / Veselova O. M., Marochko V. I., Movchan O. M. : NAN Ukrainy. In-t istorii Ukrainy. – Drohobych : Vidrozhennia, 2008. – 273 s. ; Holodomory v pidradianskii Ukraini : pratsi chleniv Asotsiatsii doslidnykiv holodomoriv v Ukraini / red. O. Veselova. – K., Lviv, New York : Vyd-vo M. P. Kots, 2003. – 724 s. ; Ni mohyly, ni khresnogo znaku : Holodomory 1932–1933 i 1946–1947 rokov u Chornukhynskomu raioni Poltavshchyny : dokumenty i materialy : svidchennia / red. O. M. Veselova ; uporiad. M. Bulda. – Chornukhy ; K. : In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2004. – 480 s. ; Holodomory v Ukraini : Odeska oblast 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947. Doslidzhennia, spohady, dokumenty / red. kol. tomu : I. I. Nitochko, L. H. Bilousova, H. V. Boriak i in. Derzh. komitet arkhiviv Ukrainy ; Odeska oblasna derzh. administratsiia ; Derzh. arkhiv Odeskoi oblasti. – Odesa, 2007. – 460 s. – (Pratsi Derzhavnoho arkhivu Odeskoi oblasti. – T. XVIII) ; Kulchytskyi S. V. Holod 1932–1933 rr. v Ukraini yak henotsyd : movoiu dokumentiv, ochyma svidkiv / NAN Ukrainy. In-t istorii Ukrainy. – K. : Nash chas, 2008. – 239 s. ; Dokumenty svidetelstvuiut : iz istoriyi derevni nakanune i v khode kollektivizatsiyi, 1927–1932 gg. / pod red. V. P. Danilova, N. A. Ivanitskogo. – M. : Politizdat, 1989. – 526 s.
17. Kak lomali NEP. Stenogrammy plenumov TsK VKP(b) 1928–1929 gg. : v 5 t. – Tom 1 : Objedinennyi plenum TsK i TsKK VKP(b) 6 – 11 apr. 1928 g. / red. kol. toma : V. P. Danilov, O. V. Khlevniuk (otv. red.), N. V. Muravjova, N. A. Sidorov. – M. : MFD, 2000. – 495 s. ; Kak lomali NEP. Stenogrammy plenumov TsK VKP(b) 1928–1929 gg. : v 5 t. – Tom 2 : Plenum TsK VKP(b) 4–12 iyulia 1928 g. / red. kol. toma : V. P. Danilov, O. V. Khlevniuk, A. Iu. Vatliy (otv. red.), E. E. Kirillova, L. N. Malashenko. – M. : MFD, 2000. – 719 s. ; Kak lomali NEP. Stenogrammy plenumov TsK VKP(b) 1928–1929 gg. : v 5 t. – Tom 3 : Plenum TsK VKP(b) 16–24 noiab. 1928 g. / red. kol. toma : V. P. Danilov, O. V. Khlevniuk (otv. red.), I. M. Zakomolkina, B. C. Levanovich. – M. : MFD, 2000. – 663 s. ; Kak lomali NEP. Stenogrammy plenumov TsK VKP(b). 1928–1929 gg. : v 5 t. – Tom 4 : Objedinjonnyy plenum TsK i TsKK VKP(b). 16–23 apr. 1929 g. / red. kol. toma : V. P. Danilov, A. Yu. Vatlin, O. B. Khlevniuk (otv. red.), L. V. Kosheleva, L. A. Rogovaya. – M. : MFD, 2000. – 767 s. ; Kak lomali NEP. Stenogrammy plenumov TsK VKP(b). 1928–1929 gg. : v 5 t. – Tom 5 : Plenum TsK VKP(b) 16–17 noiab. 1929 g. / red. kol. toma : V. P. Danilov, O. V. Khlevniuk (otv. red.), M. S. Astakhova, G. V. Gorskaya. – M. : MFD, 2000. – 703 s.
18. Sovetskaya derevnya glazami VChK – OGPU – NKVD. Dokumenty i materialy : v 4 t. – T. 2 : 1923–1929 gg. / pod red. A. Berelovicha, V. Danilova, – M. : ROSSPEN, 2000. – 1168 s. ; Tragediya sovetskoi derevni. Kollektivizatsiya i raskulachivaniye. 1927–1939 gg. Dokumenty i materialy : v 5 t. – T. 1 : Mai 1927 – noiabr 1929 gg. / pod red. V. P. Danilova, R. Maning, L. Violy. – M. : ROSSPEN, 1999. – 880 s. ; Tragediya sovetskoi derevni. Kollektivizatsiya i raskulachivaniye. 1927–1939 gg. : v 5 t. – T. 2. : noiabr 1929 – dekabr 1930 gg. / pod red. V. P. Danilova, R. Manning,

L. Violy. – М. : ROSSPEN, 2000. – 927 s. ; Lubyanka. Stalin i VChK – GPU – OGPU – NKVD : Arkhiv Stalina. Dokumenty vysshikh organov partiynoi i gosudarstvennoi vlasti. Yanvar 1922 – dekabr 1936 gg. / pod red. akad. A. N. Yakovleva, sost. V. N. Khaustov, V. P. Naumov, N. S. Plotnikova. – М. : MFD, 2003. – 912 s. ; «Sovershenno sekretno» : Lubyanka – Stalinu o polozheniyi v strane (1922–1934 gg.) / Ros. akad. nauk. In-t ros. istoriyi i dr. – T. 1, ch. 2 : 1922–1923 gg. / sost. : N. M. Peremyshlennikova i dr. ; redkol. : Yu. L. Diakov (otv. red.) i dr. – М. : In-t ros. istoriyi RAN, 2001. – 1102 s. ; «Sovershenno sekretno» : Lubyanka – Stalinu o polozheniyi v strane (1922–1934 gg.) / Ros. akad. nauk. In-t ros. istoriyi i dr. – T. 2 : 1924 g. / sost. : N. M. Peremyshlennikova i dr. ; redkol. : I. M. Nekrasova, B. N. Kazantsev (otv. red.) i dr. – М. : In-t ros. istoriyi RAN, 2001. – 510 s. ; «Sovershenno sekretno» : Lubyanka – Stalinu o polozheniyi v strane (1922–1934 gg.) / Ros. akad. nauk. In-t ros. istoriyi i dr. – T. 3 : 1925 g., ch. 1 / sost. : L. P. Kolodnikova i dr. ; redkol. : G. D. Alekseeva (otv. red.) i dr. – М. : In-t ros. istoriyi RAN, 2002. – 495 s. ; «Sovershenno sekretno» : Lubyanka – Stalinu o polozheniyi v strane (1922–1934 gg.) / Ros. akad. nauk. In-t ros. istoriyi i dr. – T. 3 : 1925 g., ch. 2 / sost. : L. P. Kolodnikova i dr. ; redkol. : G. D. Alekseeva (otv. red.) i dr. – М. : In-t ros. istoriyi RAN, 2002. – 966 s. ; «Sovershenno sekretno» : Lubyanka – Stalinu o polozheniyi v strane (1922–1934 gg.) / Ros. akad. nauk. In-t ros. istoriyi i dr. – T. 4 : 1926 g., ch. 1 / sost. : N. M. Peremyshlennikova i dr. ; redkol. : A. D. Chernev (otv. red.) i dr. – М. : In-t ros. istoriyi RAN, 2001. – 703 s. ; «Sovershenno sekretno» : Lubyanka – Stalinu o polozheniyi v strane (1922–1934 gg.) / Ros. akad. nauk. In-t ros. istoriyi i dr. – T. 4 : 1926 g., ch. 2 / sost. : N. M. Peremyshlennikova i dr. ; redkol. : A. D. Chernev (otv. red.) i dr. – М. : In-t ros. istoriyi RAN, 2001. – 1190 s. ; «Sovershenno sekretno» : Lubyanka – Stalinu o polozheniyi v strane (1922–1934 gg.) / Ros. akad. nauk. In-t ros. istoriyi i dr. – T. 5 : 1927 g. / redkol. V. S. Khristoforov, A. N. Sakharov, T. N. Sevastianov i dr. – М. : In-t ros. istoriyi RAN, 2003. – 738 s. ; «Sovershenno sekretno» : Lubyanka – Stalinu o polozheniyi v strane (1922–1934 gg.) / Ros. akad. nauk. In-t ros. istoriyi i dr. – T. 6 : 1928 g. / sost. : N. E. Bystrova i dr. ; redkol. : A. D. Chernev (otv. red.) i dr. – М. : In-t ros. istoiriya RAN, 2002. – 794 s. ; «Sovershenno sekretno» : Lubyanka – Stalinu o polozheniyi v strane (1922–1934 gg.) / Ros. akad. nauk. In-t ros. istoriyi i dr. – T. 7 : 1929 g. / sost. : Yu. L. Diakov i dr. – М. : In-t ros. istoriyi RAN, 2004. – 767 s.

Y. M. Lazurenko

Genesis of productive forces in Ukrainian village of pre-farm period: the source base of the study

The source base of the problem of the development of productive forces of Ukrainian agriculture in the period of new economic policy (1921 – 1929) is analyzed. Due to the diversity of historical sources, as well as the classification scheme proposed in modern national science, the article has distinguished the following groups of sources: documentary, narrative and historiographic ones.

The historiographic generalization, capable of improving the quality of further agrarian studies, is conditioned by the considerable accumulation of historical knowledge about the development of productive forces of Ukrainian village during the NEP. Particular scientific interest is determined by the need to identify different conceptual approaches that will contribute to the accumulation and further development of historical knowledge from different aspects of the development of productive forces in Ukrainian village during the NEP.

Some aspects of the problem in historiographical perspective were studied by such contemporary Ukrainian agricultural scientists as V. Kalinichenko, S. Kornovenko, V. Lazurenko, A. Morozov, V. Marochko, I. Kivgila, Yu. Trenkin, I. Voloshyn.

In revealing the development of productive forces of Ukrainian agriculture in the NEP era in historiography, materials of state bodies on the state of agricultural development of the republic, memoirs and creative achievements of contemporaries, periodicals of the 1920s were used.

Among various sources the works of V. Lenin, published in the Full Collection of Works, the works of other party and state figures, decisions of the Communist Party, transcripts of congresses, conferences of the Central Committee of the CP(b)U, the Central Committee of the RCP(b) and the Central Committee of the CPSU(b), which contain important materials on the state policy in agrarian sector of the economy, are of special interest.

The source base of the topic under study includes shorthand reports of VIII, IX, X, XI All-Ukrainian Congresses of Soviets, reports of the All-Ukrainian Central Executive Committee, minutes of meetings of the USSR Council of People's Commissars, and protocols of the People's Commissar of the USRR, the State Planning Committee of the Ukrainian SSR.

Decrees of resolutions, conventions and conferences of the Central Committee of the CP(b)U and the Central Committee of the CPSU are also contained in document collections. The decrees of the higher bodies of Soviet power governed the economic life of the whole country, therefore, the documents set out materials relating to socio-economic shifts and data on the state of agriculture development in general. The discussions at the congresses directly reflected the overall atmosphere of the reform process and the real state of productive forces development.

An analysis of these source materials shows a gradual increase in the level of agricultural development during the 1920s, and at the same time a growing interference by Soviet party and state bodies in economic life.

An analysis of the development of agricultural productive forces is contained in the articles of periodical press.

Archeographic collections, which began to be published in the late 1950s, and contained information about the state of transformation in agriculture in the context of socialist construction, are an important source base.

The most comprehensive and informative compilation of statistical and economic information on agriculture of the USSR was prepared by the Central Executive Committee of the Republic. Another group of sources consists of

documentary collections on the history of socialist transformation and the history of collectivization in the countryside.

The sources also include published documentary archival collections, which are accompanied by analytical articles of professional historians. Also of scientific interest are biographical publications about prominent party figures of the NEP era.

The source database also includes collections of documents and materials on the famine of 1921–1923 and 1932–1933, which briefly or in detail describe the general socio-economic situation in Ukrainian village, including the degree of productive forces development.

Collective publications of documents and materials relating to collectivization and documents of VChK-OGPU-NKVD state bodies regarding the rural situation in the NEP years are important for understanding the reasons for the collapse of the NEP as a policy that was not in line with the interests of overindustrialization.

Thus, the available historiography and source base is sufficient to solve the problem and allow to fully reveal the essence of the tasks.

Keywords: publication, power, collection, historiography, cooperation, new economic policy, press, agriculture.